

بسمه تعالی

بازتاب معاد باوری در زندگی اجتماعی انسان با تکیه بر آیات و روایات

مهسا قاسمی^۱

چکیده

موضوع معاد یکی از مهم‌ترین مسائل مطرح شده در آیات و روایات است، که دین اسلام اهمیت فراوانی به آن قائل است. معاد یکی از اصول ادیان توحیدی است که باور به آن نقش مهمی در زندگی انسان دارد. این باور نه تنها در زندگی فردی شخص با ایمان تأثیر دارد؛ بلکه بازتاب آن در زندگی اجتماعی نیز نمود پیدا کرده است. از این رو مقاله‌ی حاضر با هدف بررسی بازتاب معاد باوری در زندگی انسان با روش توصیفی - تحلیلی و با روش کتابخانه‌ای انجام شده است و سعی دارد پاسخگوی این مسئله باشد، که معادباوری چه تأثیری در زندگی اجتماعی دارد. نتایج به دست آمده از این تحقیق نشان داد که، این بازتاب معادباوری در زندگی اجتماعی به دو دسته‌ی: آثار فکری - نظری و آثار عملی تقسیم بندی می‌شود. از جمله آثار فکری - نظری می‌توان به؛ عدالت در رفتار اجتماعی، افزایش تعهد و مسئولیت‌پذیری و وارسنگی از بخل اشاره کرد و از جمله آثار عملی معاد باوری؛ مقابله با ظلم و بی‌عدالتی، ضامن اجرای قوانین، تنظیم و بهبود مسائل اقتصادی است که در این مقاله به این موارد پرداخته شده است.

واژگان کلیدی: باور، تاثیر معادباوری، زندگی اجتماعی، معاد

1. طلبه سطح دو، حوزه علمیه ریحانۃ الرسول (سلام الله علیها).

مقدمه

معاد باوری اصلی از اصول اعتقادی اسلام است، که در عقل و فطرت هر انسانی جایگاه قابل توجهی دارد و قرآن کریم مهم‌ترین منبع استناد دینی، فکر و عقل انسان را دعوت به اندیشیدن به دنیا و پیامدهای معتقد بودن به معاد می‌کند و از سوی دیگر روایات نیز بر این اهم تأکید دارند. در واقع معادباوری اعتقاد به زندگی پس از مرگ، یعنی انسان‌ها بعد از آن به زندگی برمی‌گردند و برای حسابرسی در پیشگاه خداوند حاضر می‌شوند. این ایمان و اعتقاد سبب کنترل انسان شده و می‌تواند اول در خانه و خانواده، سپس در محیط اجتماع موثر باشد. اهمیت و ضرورت این موضوع برای این است که، خداوند متعال بارها در قرآن کریم و روایات بر این مسأله مهم؛ یعنی معاد و معادباوری پرداخته‌اند و به این اصل مهم در زندگی انسان توجه ویژه نموده تا تاثیر اعتقاد به آن را بداند؛ خصوصاً در بحث زندگی اجتماعی انسان. پس برای هر مسلمانی لازم و ضروری است که به معاد، باور و اعتقاد داشته باشد و آن را در زندگی اجتماعی خود پیاده کند. با وجود این اهمیت، در پیرامون این مقاله، آثار فراوانی یافت شده است که به برخی از این آثار اشاره شده است:

۱- مقاله‌ی «آثار معادباوری از منظر قرآن و روایات»، نویسنده: علیرضا انصاری، ۱۴۰۰. (به بررسی آثار معادباوی براساس آیات قرآن و روایات اسلامی تاکید دارد).

۲- مقاله‌ی سعیده علی محمدی، «نقش معاد باوری در اصلاح زندگی انسان از نگاه امام علی علیه السلام»، ۱۳۹۲. (بر این نکته تاکید دارد که، نقش معاد باوری در اصلاح زندگی انسان از نگاه امام علی (علیه‌السلام) چیست). معاد باوری آثار بسیار سازنده و مثبتی در زندگی فردی و اجتماعی انسان بر جای گذاشته و زمینه را برای تربیت نفوس انسانی فراهم می‌سازد. بنابراین حضرت علی (علیه‌السلام) نیز به مسأله معادباوری با دیده اهمیت نگریسته و اعتقاد به معاد را مایه‌ی آرامش جان و روان آدمی می‌داند.

۳- مقاله‌ی «تأثیر معادباوری در شخصیت انسان از دیدگاه قرآن و روایات»، نویسند: روح الله محمدی و همکاران، ۱۳۹۸. (این تحقیق از نوع کاربردی است و در پی پاسخ به این پرسش است که ایمان به معاد چه تاثیری می‌تواند بر شخصیت انسان داشته باشد. با مرور بر آیات و روایات، آرامش روحی و روانی، تقوا مداری در رفتار، رشد شخصیتی انسان، بصیرت افزایی، تقویت کمالات اخلاقی و... از جمله آثار ارزشمندی است که در پرتو باور به معاد و قیامت و زندگی اخروی به وجود می‌آید.

۴- مقاله‌ی «تأثیرات معادباوری در حیات دنیوی انسان از منظر نهج البلاغه»، نویسنده: ناصر رفیعی محمدی، ۱۳۹۷. (بر این نکته تاکید دارد که، بررسی تأثیرات معادباوری با تکیه بر نهج البلاغه تأثیرش در حیات دنیوی چیست.)

۵- مقاله‌ی «یاد مرگ و آثار آن از دیدگاه قرآن و روایات»، نویسنده: محمدرضا زاهدی، ۱۳۹۷. (با تاکید بر یاد مرگ و نقش آن براساس قرآن و روایات پرداخته است.) با بررسی آیات و روایات، دلایل ترس کافران از مرگ، عدم اعتقاد به معاد، انکار آن به منزله نابودی است، پس عوامل مختلفی از جمله؛ عدم آگاهی صحیح از مرگ و بی ایمانی و... آنان را از مرگ بیمناک می‌کند.

با توجه به پیشینه‌ی فوق؛ این مقاله، با روش توصیفی-تحلیلی سعی دارد بازتاب معادباوری را در زندگی اجتماعی انسان با تکیه بر آیات و روایات بررسی نماید. حال سؤال اصلی اینجاست که، معادباوری چه تأثیری بر زندگی اجتماعی دارد؟ برای پاسخ به این مسئله لازم است؛ سؤالات فرعی بیان شود. سؤالات فرعی این مقاله از این قرار است: ۱- باور به معاد دارای چه مفهومی است؟ ۲- معادباوری در آیات و روایات دارای چه اهمیت و جایگاهی است؟

۱. تبیین مفهومی معاد و باور

در ابتدای امر لازم است واژگان باور و معاد در لغت و اصطلاح بررسی شود.

۱-۱. معاد

واژه معاد از ریشه‌ی عود به معنای بازگشتن گرفته شده است و مصدر بازگشتن اسم مکان (محل بازگشت) یا اسم زمان (زمان بازگشت) می‌باشد.^۱ بازگشتن به چیزی بعد از انصراف یا انصراف از سخن و یا قصد و عزیمت می‌باشد.^۲ و در اصطلاح، به معنای بازگشت انسان بعد از مرگ، به موجب رسیدگی به حساب اعمال انسان است.^۳ در اصطلاح فلسفی و کلامی معاد به معنای؛ رجوع به نشئه‌ی دیگر، فوق عالم طبیعت است.^۴

این کلمه در قرآن کریم، فقط در یک آیه ذکر شده است. آنجا که خداوند متعال می‌فرماید: «إِنَّ الَّذِي فَرَضَ عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لَرَادُّكَ إِلَيَّ مَعَادٍ . . .»؛ یقیناً کسی که ابلاغ و عمل کردن به قرآن را بر تو واجب کرده است، حتماً تو را به بازگشت گاه رفیع و بلند مرتبه ات، شهر مکه باز می‌گرداند.^۵ از آنجا که در این آیه منظور از معاد؛ مکان بازگشت بعد از مرگ نمی‌باشد، اما در معنای لغوی بازگشتن دلالت دارد.^۶ با این توصیف، معاد در قرآن نیز در معنای بازگشت بیان شده است.

۱-۲. باور

باور در لغت به معنای؛ پذیرفتن یک سخن، یقین و اعتقاد و ایمان داشتن است.^۷ و در اصطلاح، مجموعه اعتقاداتی که در یک جامعه مورد پذیرش قرار گرفته و یا حالت و عادت ذهنی است که باعث اعتقاد و یقین انسان می‌شود.^۸ با این بیان، معادباوری؛ یعنی باور به اینکه با مرگ، انسان از این جهان به جهان دیگر منتقل شده و در سرای دیگر به اعمال انسان رسیدگی می‌شود

۱. طریحی، مجمع‌البحرین، ج ۳، ص ۱۱۰.

۲. راغب اصفهانی، مفردات الفاظ قرآن کریم، ج ۱، ص ۵۹۳.

۳. سجادی، فرهنگ معارف اسلامی، ج ۴، ص ۲۶۱.

۴. موسوی خمینی، تقریرات فلسفه امام خمینی (رحمه الله علیه)، ج ۳، ص ۵۸۹.

۵. قصص: آیه ۸۵.

۶. عیسی مسترحمی و همکاران، «نقش معادباوری در استحکام نظام خانواده از منظر قرآن»، ص ۹.

۷. عمید، فرهنگ فارسی، ج ۱، ص ۴۶۹.

۸. نوری، مستدرک الوسائل، ج ۲، ص ۲۷۴.

و در برابر کارهای خیری که در دنیا انجام داده است، پاداش داده می‌شود و در مقابل کارهای ناپسند از او بازخواست می‌شود.^۱

۲. ضرورت معادباوری در آیات و روایات

ایمان به معاد، یکی از اصول اساسی دین اسلام است، که اعتقاد به آن برای هر مسلمانی اهمیت دارد. از سوی دیگر؛ حکمت خداوند، با وجود معاد معنا یافته است. و از آنجا که آیین مقدس اسلام دعوت خود را بر پایه‌ی سه اصل، ایمان به خدا، ایمان به امامتو ایمان به معاد دانسته است، سومین آن‌ها معادباوری است؛ به طوری که، اگر انسان به معاد پس از مرگ ایمان نداشته باشد، مانند انسانی است که، توحید و نبوت را نمی‌پذیرد.^۲

ضرورت ایمان آوردن به این اصل مهم بر انسان‌ها آشکار است. زیرا؛ انسان موجودی است که، هستی‌اش وابسته و متعلق به خداست، از ناحیه خدا آغاز شده و به زودی به سوی خداوند متعال باز می‌گردد. او یک زندگی ابدی دارد، که سرنوشت زندگی ابدی‌اش باید در این دنیا معین شود، یعنی هر عملی که کرد بر این اساس کرد که بنده‌ای بود از خدای سبحان، که آغازش از او و انجامش به سوی اوست.^۳

براساس گفته‌ی علامه طباطبائی، اگر معادباوری در بین مردم نباشد، دیگر موجب و اصیلی که انسان را از پیروی هوا و هوس باز دارد وجود نخواهد داشت؛ لذا اگر انسان می‌خواهد در پایان عمر آسوده خاطر از این دنیای گذران به جهان ابدی منتقل شود، باید در طول زندگی همواره به یاد معاد باشد.^۴ به همین جهت برای فهم بیشتر این مطلب، با رجوع به آیات و روایات در این رابطه بحث می‌کنیم.

۲-۱. ضرورت قرآنی

در آموزه‌های قرآنی، معاد چنان از اهمیتی برخوردار است که در آیات قرآن کلمه‌ی ایمان به خدا بارها همراه با ایمان به قیامت آمده است. همنشینی این دو کلمه دربردارنده این پیام است که باید به آخرت نیز همانند توحید، ایمان داشت. به عبارت دیگر همچنان که خداباوری از نشانه‌های ایمان است، معادباوری نیز نشانه ایمان است. خداوند در قرآن کریم، ایمان به معاد و روز قیامت را در کنار ایمان به خدا موجب رسیدن به رستگاری و فیض ابدی معرفی می‌کند و می

۱. عیسی مسترحمی و همکاران، «نقش معادباوری در استحکام نظام خانواده از منظر قرآن»، ص ۹.

۲. طباطبائی، فراهایی از اسلام، ص ۵۸.

۳. طباطبائی، تفسیرالمیزان، ج ۱، ص ۱۷۸.

۴. طباطبائی، اسلام و اجتماع، ص ۵۲.

قرآن کریم در ترسیم نگاه مادی‌گرایان به دنیا می‌فرماید: «وَقَالُوا مَا هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا نَمُوتُ وَنَحْيُ؛ غَيْرَ از زندگانی دنیای ما چیز دیگری نیست.»^۱ یعنی به عقیده آنان زندگی انسان منحصر به همین حیات دنیاست. طبیعی است که در پرتو چنین نگرشی زندگی انسان محدود و کوتاه است. براین اساس، پیروان خود را به سود و سعادت هر دو جهان فرا می‌خواند: «مَنْ كَانَ يُرِيدُ ثَوَابَ الدُّنْيَا فَعِنْدَ اللَّهِ ثَوَابُ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ...»؛ کسی که فقط پاداش دنیا را بخواهد دچار اشتباه و کوتاه بینی شده است؛ زیرا پاداش دنیا و آخرت که محصول ایمان و تقواست نزد خداست؛ و خدا همواره شنوا و بیناست.^۲ از این رو نفاق پیشگانی را که تنها به دنبال سود زودگذر مادی‌اند زیانکارانی می‌داند که از تجارت خود سودی نبردند: «أُولَئِكَ الَّذِينَ اشْتَرُوا الضَّلَالَةَ بِالْهُدَى فَمَا رَبِحَتْ تِجَارَتُهُمْ وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ؛ همین کسانی که گمراهی را به بهای هدایت خریدند در نتیجه داد و ستدشان سودی به بار نیاورد و هدایت یافته نبودند.»^۳

بدین سان قرآن کریم از گرایش فطری حب بقاء، انسان در مسیر تکامل او به خوبی بهره گرفته و با توجه دادن به زندگی جاودان آخرت و لذت‌های نامحدود آن به اصلاح اخلاق و رفتار فرد و جامعه پرداخته است. بنابراین اعتقاد به معاد، دید و بینش انسان را نسبت به عالم هستی وسعت می‌بخشد و او را از تنگنای دنیا به فراخوان جهان باقی پیوند می‌دهد و همت او را بلند مرتبه تر از آن می‌گرداند که بخواهد به تعلقات مادی و دنیوی خشنود شود و بدان رضایت دهد. افزون بر آن یاد معاد خود پشتوانه و ضمانت اجرایی درونی برای پرهیز از رفتارهای ناشایست اقتصادی است. چنان که قرآن کریم به هنگام نهی از کم فروشی معاد را به یاد انسان‌ها می‌آورد: «وَيْلٌ لِّلْمُطَفِّفِينَ الَّذِينَ إِذَا أَكْتَالُوا عَلَى النَّاسِ يَسْتَوْفُونَ وَإِذَا كَالُوهُمْ أَوْ وَزَنُوهُمْ يُخْسِرُونَ أَلَا يَظُنُّ أُولَئِكَ أَنَّهُمْ مَبْعُوثُونَ لِيَوْمٍ عَظِيمٍ يَوْمَ يَقُومُ النَّاسُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ؛ وای بر کم فروشان آن‌هایی که وقتی برای خود وزن می‌کنند کامل می‌گیرند و هنگامی که برای مردم وزن می‌کنند کم می‌گذارند. آیا نمی‌دانند که آن‌ها روزی برانگیخته می‌شوند؟ در روزی بزرگ روزی که مردم در پیشگاه پروردگار جهانیان می‌ایستند.»^۴

۱. جائیه، آیه ۲۴.

۲. نساء: آیه ۱۳۴.

۳. بقره: آیه ۱۶.

۴. مطفین: آیه ۱ تا ۶.

یاد معاد سبب می‌شود که انسان برای جلب سود بیشتر به انواع شیوه‌ها متوسل نشود و فعالیت-هایی که برای وی سودآور است اما برای دیگران اثرات منفی در بر دارد انجام ندهد. بنابراین ترغیب به آخرت نه تنها هیچ منافاتی با کار و تلاش و فعالیت‌های اقتصادی ندارد؛ بلکه باور به معاد، موجب جهت دهی ارزشی به فعالیت‌های اقتصادی و سالم سازی آن‌ها می‌شود. پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) در این باره می‌فرماید: « بنده در روز قیامت قدم از قدم بر نمی‌دارد تا از چهار چیز سؤال واقع شود و از مالش که آن را از چه راهی بدست آورده و در چه راهی خرج نموده است.»^۱

بنابراین، اعتقاد به معاد می‌تواند در جلوگیری از کم فروشی و فریب دادن مشتریان و بازار تجارت موثر باشد؛ زیرا انسانی که معتقد به قیامت باشد و پاداش و کیفر آن را باور داشته باشد هیچ‌گاه کم فروشی نمی‌کند و عاملی برای ایجاد تورم نمی‌شود؛ چرا که می‌داند روزی برای محاسبه اعمال مبعوث خواهد شد و آنچه در دنیا انجام داد در آن روز وبال او خواهد بود.

1. حر عاملی، وسائل الشیعه، ص ۲۲۳.

نتیجه‌گیری

اعتقاد به معاد و آخرت‌گرایی یکی از باورهای معنا و هستی بخش در حیات بشری است. قرآن کریم بارها اعتقاد به بقاء و معاد را یک معرفت فطری و برخاسته از عقل سلیم دانسته است. در آیات قرآن کریم برای رسیدن به تعالی و کمال مطلق، این باور را یک ضرورت عقلی دانسته و آورده است که اگر انسان به این باور معتقد باشد غرض آفرینش، رسالت انبیاء و تکالیف الهی را از عقل و جان پذیرا خواهد بود. در منابع روایی معادباوری را ویژگی انسان‌های با بصیرت و بیدار آورده و زندگی با تقوا و متعالی را در گروه همین باور معرفی می‌کند.

معاد باوری و بازگشت به سوی خداوند اگر به یک ایمان قلبی و عقلی در فرد مبدل شود بازتاب‌های گسترده‌ایی در مراحل زندگی انسان ایفاء می‌کند. در پژوهش حاضر به بازتاب‌های اجتماعی این باور در زندگی انسان پرداخته. از جمله یافته‌های پژوهش حاضر اینکه: معادباوری در نظام فکری و اعتقادی یک جمعی که به این باور گرایش دارند اثراتی همچون؛ پایبندی به اصول عدالت ورزی خواهد داشت؛ زیرا جامعه‌ایی که پایبند به معاد و جهان آخرت باشد برای رهایی از تبعات و فرجام بد، از ظلم و ستم نسبت به افرادش احتیاط کرده و عدالت خواهی را یک مسئولیت اخلاقی تلقی خواهد نمود. از طرفی همین باور در افراد جامعه، باعث افزایش روحیه‌ی بخشش و عفو در آن شده و این امر موجب وارستگی از بخل خواهد شد؛ چرا که جامعه معادباور انحصار طلب نیست و مالک حقیقی را خداوند واجب الوجود دانسته و تمام برکات زمین را سرمایه همگانی می‌داند. و بنابر همین دلیل، تعهد و مسئولیت‌پذیری نسبت به غیر در این جامعه پررنگ تر خواهد بود، به طوری که در انجام تکالیف الهی پیشتازی خواهد کرد. و هدف از اتیان تکالیف را فقط در کسب رضایت الهی قرار می‌دهند.

جامعه‌ی معادباور در حیثیت عملی و رفتاری هم در پی این باور، ثمراتی خواهد داشت، از جمله؛ افزایش روحیه‌ی مبارزه طلبی علیه ستمگران و بی‌عدالتی و همچنین تلاش برای اجرایی شدن تکالیف الهی و تنظیم قوانین بر مدار معادباوری.

فهرست منابع

- قرآن کریم، انصاریان، حسین، تهران، ۱۳۹۶.
- نهج البلاغه، دشتی، محمد، قم، مشهور، ۱۳۷۹.
- ۱- حر عاملی، محمد بن حسن، وسائل الشیعه، تهران، کتابچی، ۱۳۸۶ هـ.ش.
- ۲- حرانی، حسین بن علی، تحف العقول، قم، دارالحديث، ۱۳۹۳ هـ.ش.
- ۳- دلشاد تهرانی، مصطفی، منظر مهر، مبانی تربیت نهج البلاغه، تهران، انتشارات دریا، ۱۳۸۸ هـ.ش.
- ۴- راغب اصفهانی، حسین بن محمد، مفردات الفاظ قرآن کریم، بیروت، دارالشامیه، ۱۴۱۲ هـ.ق.
- ۵- سبحانی تبریزی، جعفر، معاد و انسان و جهان، تهران، صدر، ۱۳۵۸ هـ.ش.
- ۶- سجادی، جعفر، فرهنگ معارف اسلامی، تهران، کومش، ۱۳۷۳ هـ.ش.
- ۷- سلیمانی کیاسری، جمال الدین، کارکردهای معاد باوری، تهران، کانون اندیشه جوان، ۱۳۹۷ هـ.ش.
- ۸- طباطبائی، محمد حسین، تفسیرالمیزان، تهران، امیرکبیر، ۱۳۷۸ هـ.ش.
- ۹-، فرازهایی از اسلام، قم، جهان آرا، ۱۳۶۲ هـ.ش.
- ۱۰- طریحی، فخرالدین محمد، مجمع البحرین، تهران، مرتضوی، ۱۳۶۲ هـ.ش.
- ۱۱- عمید، حسن، فرهنگ فارسی، تهران، امیرکبیر، ۱۳۷۵ هـ.ش.
- ۱۲- غزالی، محمد بن محمد، مشکاه الانوار، تهران، شیخی، ۱۳۹۱ هـ.ش.
- ۱۳- فلسفی، محمدتقی، معاد از نظر روح و جسم، تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۹۱ هـ.ش.
- ۱۴- قرائتی، محسن، معاد از دیدگاه قرآن، تهران، دفتر انتشارات اسلامی، ۱۳۶۳ هـ.ش.
- ۱۵-، نورالثقلین، تهران، مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن، ۱۳۸۳ هـ.ش.
- ۱۶- مجلسی، محمدباقر، بحار الانوار، تهران، اسلامیه، ۱۳۸۶ هـ.ش.
- ۱۷- مطهری، مرتضی، معاد؛ مباحث جلسات بحث و انتقاد انجمن اسلامی پزشکان، تهران، صدر، ۱۳۷۵ هـ.ش.
- ۱۸- مکارم شیرازی، ناصر، پیام امام امیرالمؤمنین (علیه السلام)، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۷۵ هـ.ش.

- ۱۹-، تفسیر نمونه، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۷۳ هـ ش.
- ۲۰- موسوی خمینی، روح الله، تقریرات فلسفه امام خمینی (رحمه الله علیه)، تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (رحمه الله علیه)، ۱۳۸۱ هـ ش.
- ۲۱- نوری، حسین، مستدرک الوسائل، قم، مؤسسه آل البيت (عليهم السلام)، ۱۴۰۸ هـ ق.
- ۲۲- ورام بن ابی فراس، مسعود بن عیسی، مجموعه ورام؛ «تنبيه الخواطر و نزاه النواظر»، قم، مکتب الفقیه، ۱۴۱۰ هـ ق.
- ۲۳- یوسفیان، نعمت الله، مباحثی پیرامون معادشناسی با رویکرد معادباوری، قم، زمزم هدایت، ۱۳۹۴ هـ ش.

مقالات

- ۱- عیسی مسترحمی و همکاران، «نقش معادباوری در استحکام نظام خانواده از منظر قرآن»، مطالعات قرآن و علوم، ش ۹، ۱۴۰۰ هـ ش.